

Ірина Передерій

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства,
культури та документознавства
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка,
Україна, Полтава

Руслан Гула

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба,
Україна, Харків

**Потенціал бібліотек в інформаційних війнах сучасності
(за досвідом російсько-українського протистояння)**

**Library Potential in Contemporary Information Wars
(based on the russian-ukrainian conflict's experience)**

Анотація. Розглянуто основні різновиди інформаційних війн – консцієнтальна, меметична та мережева – до реалізації яких активно залучаються бібліотеки на сучасному етапі. Досліджено основні форми та складники консцієнтальної війни, проаналізовано відповідні приклади в контексті російсько-українського протистояння. Визначено сильні та слабкі сторони залучення бібліотек до такого протистояння, накреслено пропозиції з активізації незадіяного потенціалу вітчизняної бібліотечної системи.

Ключові слова: інформаційна війна, консцієнтальна війна, меметична війна, мережева війна, меми, бібліотека, бібліотечна система, бібліотечна мережа.

Abstract. The main types of information wars – consciential, memetic and network – are considered, in the implementation of which libraries are actively involved at the current stage. The main forms and components of consciential war were studied, and relevant examples were analyzed in the context of the Russian-Ukrainian opposition. The strengths and weaknesses of such involvement are identified, and appropriate proposals are drawn up to activate the still unused potential of the domestic library system. The strengths and weaknesses of the library's involvement in such a struggle are identified, and proposals are drawn up to activate the unused potential of the domestic library system.

Keywords: information war, consciential war, memetic war, network war, memes, library, library system, library network.

У сучасному науковому дискурсі проблемі вивчення інформаційної війни приділяється пильна увага. Можемо констатувати різноманітність підходів до визначення основного змісту відповідного поняття та відсутність його уніфікованої дефініції. Але в умовах гострої фази російсько-української війни, коли різко

посилилися загроза розмивання культурного ядра та світоглядних констант суспільства за допомогою маніпулятивних технологій пролонгованої дії з боку нашого ментального супротивника, є потреба у сучасній типології інформаційних війн окремо виділяти соціокультурний складник. Адже інформаційна війна в соціокультурному розумінні – це процес цілеспрямованого насадження культурних цінностей одного соціокультурного організму іншому. Об'єктом конфронтації є, насамперед, національні культурні цінності.

За цих умов вітчизняні заклади культури (архіви, бібліотеки та музеї), які за своєю сутністю є інституціями пам'яті, постають одночасно об'єктами та суб'єктами протиборства, зокрема, з погляду принаймні трьох його видів, а саме консцієнтальної, меметичної та мережевої війн, які активно зреалізуються у маніпулятивних практиках ворога і на які вже є реакція протидії. Наявний потенціал цих інституцій у забезпеченні ефективності протистояння з боку України визначає інструменти захисту світоглядних цивілізаційно-ментальних основ українського соціуму. Окреслимо його щодо бібліотек.

Сьогодні через збройну агресію РФ розгортається екстремальна форма **консцієнтальної війни** – процес переформатування масової свідомості та соціальної самоідентифікації української політичної нації. Стисло сутність консцієнтальної війни можна визначити як **війну смислів** або **війну на ураження свідомості**. Зараз українське суспільство перебуває у фазі надзвичайно гострого протистояння смислів з РФ. До **ключових складників** такої війни ми відносимо так звану археологічну війну та «переписування історії».

Археологічна війна – це форма цивілізаційно-ментального, інформаційного, соціокультурного та збройного протистояння між державами, націями, спільнотами з метою або збереження свідоцтв культури автохтонного етносу (автентичні матеріальні субстрати яких акумулюються в інституціях пам'яті, у т.ч. й бібліотеках), або розмивання культурного ядра та ментальних засад народу держави-конкурента з боку агресора шляхом свідомого знищення, як правило, сакральних пам'яток історії та культури.

У археологічній війні умовно можна виділити **два блоки – оборонний й наступальний**, кожен з яких представляє низку форм. **Наступальний блок** використовує держава-агресор. Серед форм цього блоку, де задіяні й бібліотеки, можна виокремити **свідоме знищення пам'яток історії і культури**. Ворог знищує бібліотеки та їхні фонди, бо саме вони і є носіями знання, яке формує відповідні наративи історичної пам'яті, впливає на процеси ідентифікації українського громадянства. Лише на Харківщині за п'ять перших місяців війни зруйновано 10 закладів, близько третини опинилися в окупації, де ворог активно ліквідував їхні фонди. За два роки повномасштабної війни зруйновано 131 публічну бібліотеку. В окупованому Маріуполі рашисти вдалися до інвентаризації бібліотек, вишукуючи вияви «екстремізму». Їх «знайшли» у підручниках історії України, літератури та всіх україномовних виданнях. Подібне зреалізували й у бібліотеках Мелітополя, вилучаючи книги «з ідеями націоналізму» [1, с. 121-122].

У археологічній війні Україна не лише є жертвою, а й чинить активний опір, вдається до **оборонних її форм**, серед яких бібліотек стосуються такі.

Порятунок інституцій пам'яті та їхніх фондів, об'єктів культурної спадщини в умовах війни. Здійснюються заходи з урятування цінних у духовному, культурно-історичному сенсі колекцій. У Черкасах, наприклад, в середині липня 2022 р. презентували мандрівну Луганську обласну бібліотеку, яка 2014 р. вже евакуювалася до Старобільська [2].

Цілеспрямована *дерусифікація / десовєтизація / деімперіалізація культурного простору*, яка торкнулася й бібліотек. У травні 2022 р. МКІП розробило рекомендації з актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, які передбачають вилучення частини старих фондів пропагандистського змісту, бо їхнє зберігання «є неприпустимим з точки зору інформаційної безпеки країни та впливу на суспільну свідомість громадян». У Полтавській ОУНБ вилучили 4,5 тис. книг з відкритого доступу. Усього тут було 7 тисяч видань, які підлягають списанню [1, с. 141].

Ця робота має популяризуватися серед української громадськості бібліотекарями. Прекрасний приклад пропонує Луганська ОУНБ. Заклад створив ютуб-канал GoodLibrary, де кілька роликів присвячені відповідній темі [3]. Дієвою формою є й робота у формі бібліотечних подкастів. 2022 р. на iTunes та Spotify з'явився подкастинг «Одного разу в бібліотеці» з актуальної тематики [4].

Прискорення темпів створення цифрового фонду користування. Війна актуалізувала та зрушила питання створення Національної електронної бібліотеки України. Метою проєкту є захист культурного надбання України в частині документальної спадщини, що знаходиться в інституціях пам'яті по всій Україні, шляхом її оцифрування та створення надійної системи збереження і доступу до цифрових копій через Інтернет на довготривалій основі.

Резервне зберігання оцифрованих документних ресурсів у хмарних сховищах міжнародних партнерів. Прикладом є проєкт «Збережемо українську культурну спадщину онлайн» (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online – SUCHO), втілений бібліотекарями, архівістами, науковцями та айтівцями [7].

Запровадження ініціативного фондоутворення в інституціях пам'яті – якнайширше документування фактів, подій, пов'язаних з російською агресією. Протягом 2022 р. бібліотеки заархівували понад 6 тис. документів про російсько-українську війну за закликом ВГО Українська бібліотечна асоціація [8].

Другим ключовим складником консцієнтальної війни є **«переписування історії»** – вид соціального впливу задля свідомого викривлення історичних подій шляхом фальсифікації фактів, їхнього специфічного тлумачення, інтерпретації. Російська влада послідовно протягом останніх десятиліть використовує історичну політику як інструмент для політичної мобілізації населення, підтримання рейтингів першої особи, а також з метою дезінтеграції українського суспільства. Агресивна державна історична політика рашизму (путінізму, сучасного російського фашизму) має відверто **наступальний характер** і в умовах війни реалізується у таких формах:

1. *Войовничий неоміфологізм.* У сучасній Росії активне використання історії характеризується найвищим градусом політизації, міфологізації історії, а також агресивністю державної історичної політики, трансляторами й провідниками чого є також і бібліотеки.

2. *Свідома історична автаркія,* що проявляється у жорсткому імперативному регулюванні комплектування бібліотечних фондів, як на території РФ, так і на окупованих територіях.

3. *Замовчування та ігнорування ролі та місця України у світовому історичному процесі.* Це, зокрема, проявилось у вилученні терміна «Україна» в сучасних посібниках історії Росії.

З метою захисту національного історичного простору, збереження ментальних констант українського громадянського суспільства в умовах війни, наша держава ефективно використовує форми **оборонного блоку**. Це насамперед:

1. *Широка популяризація української історії, вітчизняної культурної спадщини як усередині країни, так і за її межами з метою подолання усталених стереотипних уявлень про Україну як «частину Росії».* Бібліотеки мають реалізувати це через виставкову, популяризаційну, культурно-просвітницьку роботу. І ця робота вже здійснюється, зокрема, й у тісній співпраці з міжнародними партнерами.

4. *Розширення мережі безкоштовних електронних бібліотек з військово-патріотичною та національно-патріотичною тематикою.* Така форма, на наш погляд, виглядає дуже перспективно, особливо з погляду на можливості досить оперативної її реалізації.

Крім консцієнтальної війни, відповідний потенціал закладено також у мережевій та меметичній війнах. Тут окреслимо лише загальний зміст цих понять.

Меметична війна – це поширення особливих послань (мемів), що використовуються як елемент інформаційного протиборства між державами або медійний інструмент впливу недержавних акторів. Безперечно, бібліотеки можуть і мають залучитися до збереження, систематизації і трансляції відповідних зразків вітчизняної меметичної культури, насамперед, як великих тематичних колекцій, через різні види й форми своєї комунікації з численними групами своєї цільової аудиторії. На сьогодні ця робота вітчизняними бібліотеками здійснюється недостатньо [1, с. 166-169].

Мережева війна – форма інформаційно-комунікаційного протистояння мережових структур у форматі офлайн (організації або тимчасові/ситуативні об'єднання індивідуумів на основі спільної діяльності чи інтересів) та онлайн – через інтернет-ресурси формату Web 2.0 (віртуальні соціальні мережі), а також новіші моделі вебсередовища, зокрема, Web 3.0 (інтернет-ресурси як семантична павутина), де дані пов'язані між собою децентралізованим чином, та Web 4.0 (відкриті інтелектуальні мережі, що працюють на основі штучного інтелекту, так звані нейронні мережі, що вже міцно увійшли в життя соціуму).

Цей різновид інформаційної війни також стосується бібліотек і тут є широкий потенціал для відповідної реалізації, насамперед, у контексті погляду на єдиний інформаційно-бібліотечний простір як на потужну мережеву структуру, спроможну належно осягати розмаїтий функціонал діяльності, спрямований безпосередньо на ефективне інформаційне протиборство. Тут уже накопичений добрий досвід, однак і його слід далі поглиблювати [1, с. 174-192].

Список використаних джерел

Гула Р.В., Дзьобань О.П, Передерій І.Г., & Чобіт І.Р. (2023). Інформаційне протиборство: роль та практика діяльності бібліотек, архівів та музеїв (за досвідом російсько-української війни). Монографія. Київ: Вид-во Ліра-К, 260 с.

Костюк К., & Будавіцька В. (2022). Переїхали вдруге через війну: у Черкасах презентували мандрівну бібліотеку. URL: <https://suspilne.media/260451-pereihali-vdruge-cerez-vijnu-u-cerkasah-prezentuvali-mandrivnu-biblioteku/>.

Бібліотекар(ка) шарить – Списуємо книжки? URL: [https://www.youtube.com/watch?v=2LueT8lgTJ8&t=3s&ab_channel=GoodLibrary](https://www.youtube.com/watch?v=2LueT8lgTJ8&t=3s&ab_channel=GoodLibrary;);

Одного разу в бібліотеці. Подкаст. URL: <https://podcasters.spotify.com/pod/show/onceuponatimeatlibrary/episodes/3-e1pbap1>.